

PETRŐCZI ÉVA

Versekben bujdosó évtizedek

Ida és Gyula – dédszüleim regénye (részlet)

Számomra teljesen ismeretlen, későn, már huszonkét éves koromban „felfedezett” szegedi őseimhez kötődő legelső versem 1985-ben született, tehát akkor, amikor a nagymamám 1972 augusztusának utolsó napjaiban bekövetkezett halála miatti gyász és fájdalom még mindennapjaim eleven része volt. A vers utóéletéhez két, számomra nagyon fontos dolgot kell megemlítenem. Az első: keletkezése után egy évvel bekerült az 1986-os *Szép versek* antológiába, kedves ráadásként éppen sokunk nagyon szeretett „szögedi” tanára, a szerkesztést akkor éppen elvállaló Ilia Mihály jóvoltából. Aki a rá jellemző apás empátiával megérezte, milyen sorsdöntő ez a látszólag dísztelen vers addigi lírai darabjaim sorában. Ugyanez az írás az angolszász világba is eljutott egyébként: egy ismert brit színésznő, Janet Suzman mondta el – maga is *érintettként* – Londonban, a Barbican Center közönségének, Zollman Péter fordításában, s aztán több angliai–amerikai antológiába is bekerült.

Átmelegedtek

Átmelegedtek
ma is inkább gyerek-,
mint női kezemben
a tizenhárom éve
szorongatott
emlékkövek.

Átmelegedtek.
Égetnek lassan.
Nem rejtem többé.
Meg kell hogy mutassam.

Visszahívnom téged,
tizenhárom éve halott
nagyanyám, Margit,
s visszahívnom őket,
füstté változott
véreidet,
nem lehet másként,
odaátról.

Mindegy, milyen nevet
 – rekviem, kaddis –
 adok imámnak én, aki élek.

Csak visszajöjjetek

A második, rokon témájú opuszt éppen másfél évvel később, Ida dédanyám névnapjának hajnalán vettem papírra. Addigra már torkig voltam azzal, hogy az ifjú Ida (a kép elkészültekor még Nanett!) brüsszeli csipkeruháját, szép arcát és nagy szemét dicsérgetők *egy része*, nappalink családi fotogalériáját böngészgetve, milyen furcsán reagált arra, ha dédike családnevét, a Seifmann-t kimondtam. Gyakran egészen otromba megjegyzések hangzottak el: „Jé, milyen szép volt... micsoda szépség, pedig...” – és hasonlók. Nappalink nem múzeum, tehát nincs felirat az eredeti ovális keretében sugárzó lányarc alatt: „Seifmann Ida, egy ifjú szegedi zsidó hölgy arcképe, az 1870-es évek közepéről...” Történetesen éppen akkortájt láttam Viszockij főszereplésével a *Péter cár és a szerecsen* című filmet; innen jött versírás közben, hajnalok hajnalán, az abszurd ötlet. A párhuzam dédanyám és Puskin dédapja, Péter cár kedvenc Hannibálja között, aki valóban ébenfekete volt! Az *Anyegin* költőjének legtöbb portréján fel is derengenek a távoli ős negroid vonásai. Rám, ha a tükörbe nézek, nem dédanyám arca és sejtetően az enyémnél sötétebb mediterrán színe néz vissza, de egyértelműen az ő szeme és homloka, az ő tekintete! Fennmaradt levelei alapján pedig mindaz a nem kevés tulajdonság, amiben minden biológiai-antropológiai különbség ellenére mégis nagyon hasonlítunk! Így, ha gyermeteg módon és érveléssel is, voltaképpen fityiszt tudtam és tudok mutatni ezzel a verssel mindazoknak, akiket az antiszemitizmusnak akár csak az árnya is megkísértett:

Az én négerem

Nekem te vagy a négerem,
 szép Seifmann Ida, dédanyám,
 hónál fehérebb szerecsen,
 úgy, mint Puskinnek Hannibál.

Nekem te vagy a négerem,
 szép Seifmann Ida, dédanyám,
 te, ki honodban idegen,
 bár megszületél Szegeden,
 és meghaltál Gyomán.

Nem. Mégsem igazán
 pontos így.
 Nekik, nekik, nekik

vagy te a négerem,
 akik szobám falán
 sugárzó tizenhat éves arcodon
 (ahogy a nevedet kimondom!)
 a közismert örökleltár szerint
 máris ama jegyeket keresik.
 Ezerkilencszáznyolcvanhétben,
 április tizenharmadikán,
 éppen Ida-nap hajnalán
 írom e verset:

pedig
 olyan jó volna
 meg nem írni,
 olyan jó volna,
 ha nem lett volna miért
 megírni mindezt,
 szép Seifmann Ida, dédanyám.

Aki valóban esküdt ellensége volt az antiszemitizmusnak, az románnak és görögkeletinek született nagyapám (Nemerey/Nyisztor Péter), a legmagyarabb magyar, az első világháború sokszor kitüntetett hőse, s a második világháború idején – már idősödő tartalékos tisztként – negyven zsidó kisgyermek megmentője volt, s az ötvenes években valóságos férfi-dajkám. Ő olyannyira szerette és tisztelte fogadott anyja és egyben anyósa családjának kultúráját, hogy nagymamámmal való rövid mátkaságuk idején és házasságuk negyvenkilenc, változatlan szerelmű esztendeje alatt újra meg újra *egy* dalt énekelt el gyönyörű hangján menyasszonyának, majd feleségének: a *Szól a kakas már-t*. Így volt ez az én aprócska éveimben is; így aztán nem csoda, hogy alig háromszázötven éves koromban már *együtt* énekeltük nagymamának ezt a Szatmártól Erdélyig indázó, szépséges dallamot és szöveget. Nagyapa felesége „magántörténelmének” és a kállói csodarabbi kapcsolódó történetének teljes tudatában, én pedig ösztönös csodálattal. A dal élménye évtizedekkel később, már kiegyesült családfám ismeretében vált bennem verssé:

„Szól a kakas már”

*egy szatmári–erdélyi népdal, avagy
 a kállói csodarabbi éneke*

Fülemet tömör
 viasszal kellett volna
 megóvnom töletek,
 párok sokaságát
 ölelésbe forraló hegedűk,
 mert nem a boldog baldachin
 és nem az ünnepi talpak alól
 másnap kába örömmel

összesöpört cserepek
napjait éljük.

Visszaúszni, ifjú alakban,
nem fogunk
semmi tükörbe.

Az ide illő írások közül a negyedik, amely a *Kései rekviem* címet viseli, egy nem egyenesági „atyám lánya”, szegedi Éva rokonom (dédanyáink testvérek voltak!) szépséges anyai nagynénje, Radó Alice emlékére született, akinek mosolyát, virág-dajkáló mozdulatát 2004-ben ismertem meg, éppen hatvan évvel azután, hogy Auschwitz *hamulányai, füstlányai* közé került:

Kései rekviem

Radó Alice (Szeged, 1910 – Auschwitz, 1944)
fényképére

Alice az ablak négyszögében.
Ez itt Szeged. Ez itt az Éden.
Virág-dajkáló karja még
nem ismeri a kék számsor

leltári rettenetét.

Rontásűző korall fehér nyakán,
de a szelíd, háztáji babonák
meg semmiképp nem fékezik
sziszegő, pányvás gyilkosát, a gázt.

Alice az ablak négyszögében
sugárzón hajlik hamulány-sorsa,
hajlik füstlány-sorsa elébe,
így készül, készületlen,

a gyanútlanok seregébe.

Az időrendben ötödik „Seifmann-verset” 2006-ban írtam, de korántsem az ötvenedik ötvenhatos évforduló konjunkktúradarabjaként. Sokkal inkább azért, hogy Ida dédanyám annyi éven át hiába várt egyetlen gyermekének, nagymamának, Vaniss Margitnak emléket állítsak. Annak a fáradságot, fájdalmat, szegénységet hősiesen és elegánsan tűrő asszonynak, aki a forradalom idején, 1956-ban töltötte be hatvanadik esztendejét. Valaha gyönyörű, a zongorán otthonosan futkosó ujjait akkorra már eltorzította és állandó gyötrelmek fészkévé tette a reuma. És mégis, a legvadabb napokban, amikor az akkori pécsi orvoskari központi épülettel, a helyi forradalmárok főhadiszállásával szembeni házunkból kész életveszély volt kimozdulni, nagymama napokig kenyeret dagaasztott, sütött. És nem csak nekünk, hanem a ház minden lakójának, abból

a félzsáknyi finomlisztből, amely Nagyapa állami gazdasági könyvelői „illetménye” volt. Öt és fél éves kislányként a dagasztásban ugyan még nem tudtam segíteni, de a lapos cipócskák tetejét én kenegettem meg időről időre, vizes lúdtollal, s szétosztásuk is az én dolgom volt, lépcsőházunkon belül. Fél száz év eltelte után vágott belém, hogy az Őszövetség negyvenéves száműzetésre ítelt, útra készülő népének kovásztalan kenyerét készítettük el éppen a magyarság egyik legnagyobb Exodusának évében. Szomszédaink közül azonban senki nem vándorolt ki, így a mi ajándék kenyერünk valóban az itthon maradók tápláléka lett:

Az ittmaradók páskája

Tíz vérbe-reménybe-várakozásba
pácolt hosszú napon át
ette-ette a ház
nagyanyám kovásztalan kenyerét.
(Élesztőért túl nagy ár a halál:
löttek a sarkon, a boltnál!)
Egyszóval: kicsi gázsütőnk,
ama „rerni”, a csúnya nevű,
laposka lepénnyel csitította az éhünk.
És nem gondolt nagymama
arra, hogy Exodusunk idején
az ittmaradók páskáját gyúrta
harapásnyi hazává
fájdalom-bogos ujjáival.

Pécs, 1956 – Budapest, 2006

Egy évvel később, amikor hatodik „főhajtás-versem”, lírai jóvátételem megszületett, már jó ideje tudtam, hogy 1901-ben meghalt ükapám, Seifmann Mór, akitől a *Szegedi Napló* úgy búcsúzott el, mint a város egyik pillér-emberétől, mert, bár elkötelezett hitközségi elöljáró volt, felekezeti megkülönböztetés nélkül segítette a családjának otthont, gyökereket biztosító Szegedet. 1879, a „VÍZ”, a szegedi árvíz szörnyű tavaszán (amely módot adott Ida kisasszonynak, s a hozzájuk bezállásolt, Budapestről érkezett „árvízi hajós” mérnökjelöltnek arra, hogy megismerjék egymást!) épp úgy, mint az újjáépítés hosszú éveiben. Mégis: számára és övéi számára Isten közelségének és kitüntetett tiszteletének színhelye a zsinagóga volt. Igaz, ők a szegedi zsidóság már neológ irányzatát követték, selyemkaftán és pajesz nélkül, s asszonyaik nem parókat viseltek, hanem a saját hajukat, s elegáns öltözéket. Mégis, ahányszor körbejárom, megcsodálom Nagyváradon, az asszimiláció Szeged mellett egy másik, nevezetes városában, az éppen ükapám halála után épült híres, Löbl-féle ortodox zsinagógát, úgy érzem, mintha szegedi őseim világához közelítenék. A Teleki utcai zsinagóga újjászületéséért hosszú évek óta küzdenek Váradon, zsidók és nem zsidók egyaránt (úgy tűnik, mostanra elkészült). Azért, hogy ez a gyönyörű, kalácsfonat-oszlopos Isten háza újra bekerülhes-

sen az élők kötelékébe, jómagam keveset tehettem. Néhány cikk, és az alábbi verssorok, ez volt minden:

Egy nagyváradi zsinagógára

Ezek a gyönyörű, kopott
szombati kalács-oszlopok
(barchesz, de kőből faragott!)
már nem fogadják senki éhét,
senki imára-éhezését;
az ajtók-ablakok: vakok,
nincs érkező, nincs távozó –
ahol indázó dallamok
hajlongtak, mint a rózsáág,
ecetfák keserű dalát
zúgatja a tavasz szele.

Árvaság-morzsálta sok, Szent Fonat,
Teremtőd újra összerak.

Nagyváradon, 2007 áprilisában

Szegedi felmenőimhez köthető lírai epizódjaim sorában a hetedik nem szorosabb értelemben vett családi vers. Első feljegyzett ősünk, Seifmann Bernát (Baruch) és utódai életéhez annyi köze van, hogy ugyancsak a Felvidékre, bár annak Sáros megyétől, az ő Tapolyhanusfalvájuktól távoli településre, Dunaszerdahelyre vezet. Itt nőtt fel Európa egyik legismertebb humán tudósa, a sántán is világvándor orientalista, Vámbéry Ármin, akit az angol udvar, s maga Viktória királynő is nagyra tartott, és személyes meghívásával többször is kitüntetett. A Vámbéry–Seifmann-párhuzam, úgy vélem, nem erőltetett, nem büszkeségem szülötte. Hiszen mindkét esetben arról van szó, hogy egy nagyon szegény, sokgyerekes családból származó zsidó férfi *kitört* a neki rendelt szűkös keretek közül, s egyikőjük a tudomány, másikuk az iparművészet révén a tizenkilencedik századi zsidóságnak rendelt életlehetőségek fölé emelkedett. Igaz, egyikőjük nevét az egész világ megismerte, míg a másikat remekbe szabott bútoraival legfeljebb egy-egy európai nemzetközi vásár közönsége, életútjuk, egyéniségük rokon vonásai azonban nyilvánvalók:

Vámbéry Ármin levele Viktória királynőnek,
midőn szemében szájalmat látott

Felséges Asszony!

Nem tudom, hogy
háza és hazája furcsa
vendégét minek nevezzem:
Hermann Bamberger,

Rasid Effendi,
Vámbéry Ármin,
de még Arminius Vámbéry is
mind bennem rejtezik,

egyetlen, sérült testben.
Kelet szivárványszínű
vándora, Ármin,
lett az Önök dédelgetett

kalandora, bohóca,
aki kéretlen nyelvről nyelvre lebben.
Panaszra nincs okom.
És különben is: Anglia

az elharapott zokszó földje.

De vajon ki látja meg bennem,
aki mindörökre
az Önök híve, itt,
Albion hús ege alatt,
a szerdahelyi bicebócat,

akibe kín hasít,
akinek gyerektestén
éjjelente olykor fekete piócák
gyakorolták a vérszívást?

Egy élhetetlen talmudista,
s egy muszájból-mindent-túlélő
asszony fiát.

Szép és hazug megoldás
volna azt mondanom:
a bénaság csupán a *seven league boots*,
azaz a hétmérföldes csizma nyoma lábamon.

Felséges Asszony!

Az én hazámban
népbetegség a bénulás,
sok láb, sok lélek húzza-vonja így,
gyógyulást nem remélve

napra nap magát.

De kérem, ne sajnáljon engem
sok ezer sántító léptemért.

Legközelebb, ha rám tekint,
már ne felhőzze száanalom szemét.
Vendégük, Asszonyom,

– legyen áldott a Fentvaló! –

sok peckes léptű ifjúnál
messzebb elért.

Ennek a kis „egyszemélyes antológiának” a nyolcadik darabja akkor született, 2015 májusában, amikor életemben először megláthattam dédanyám anyja, ükanyám, Krausz Jozefin (Pepi) fényképeit. Ő ugyan nem volt olyan látványos, keleties szépség, mint dédike, családi nevén Nanett (Ida!), a későbbi Vanissné, de egyéniségének ereje valósággal átsüt a régi fotográfiák egyhangú barnaságán. Ő, Pepi ükanyám nem érte meg ugyan az egyik legpompásabb szegedi szecessziós épület, a Reök-palota felépülését, amelyet annyiszor megcsodáltam ottani diákéveimben. Azt azonban tudom, a családi krónikákból, hogy a palota tervének nagyon örült! Van így is köztünk egy érdekes és nagyon nőies kapocs: idősebb kori képeiről – akárcsak az anyéimról – soha nem hiányzik egy-egy finom kis bross vagy egy kitűző. Az övéi nyilván értékes anyagokból, míg az anyéim kivétel nélkül szerény (bár ugyancsak régi) divatékszerek csupán. De ugyanarról tanúskodnak: a mindkettőnkben töretlenül ott élő szépérzékről és játékoságigényről:

Szegedi (család)mese

Látom, amint
Pöttöm Panna kipattan
a kék kelyhű virágból:
a Reök-palota
anderseni álom
„a ló fara” táján.

Ám a szirmok mélyén lakozó,
Dániából ideröppent tündér
mellé egy másik mesehöst is

odalát a szemem:
 dúsan termő ükanyámat,
 Jozefát, aki matróna korában
 csodálva nézhette volna
 (ha három esztendővel hamarább
 torkon nem ragadja halála),
 amint a virágok nyiladozni kezdtek e házon.

Jugendstil-beindázta város –
 képed könnyekkel vegyesen
 hintáztat itthoni világom
 kapujába; eltűnik, majd látom.

Ugyanebben az időpontban, egy szegedi tudományos konferencia „margóján” írtam még egy további *ősök galériája* verset, ezúttal szegedi törzshelyem, a Virág cukrászda (a Seifmann bútorüzem és raktár egykori székháza) későbbi épületéről. Amely nem csupán Mór ükapám bútorkészítő művészetének volt a tanúja, de nagy valószínűséggel dédszüleim, Ida és Gyula első találkozásának helyszíne is. A ház iránti ragaszkodásomat növeli, hogy anyám és egyetemista barátai ugyanitt próbáltak megfelekedni olykor a háború utáni diákévek ínségéről, az ízek utáni csillapíthatatlan vágyakozásukról:

Brióssirató

a bezárt Virág cukrászda előtt

Tudja, aki ismer,
 édességekbe merült
 torkos női személy
 én sose voltam.
 Ezúttal sem az íny vágya vezérelt
 az öreg Virág cukrászda elé.
 Mindössze egy percre
 látni akartam
 késő tizenéves, szögedi
 gólya-magam nyizge alakját,
 aki a menzai horror elől
 olykor-olykor ide menekült,
 egy árva briósra,
 s pár korty békebeli, jó kakaóra.

Ősei egykori háza,
 diáklány-anyja tanyája
 kávéillatú, ómódi kikötőként
 várt rá itteni léte
 első napjaitól.

Mindez negyvenöt éves,
por-borította história már.
De fáj a Csipkerózsika-álomba
merített, becsukódott szirmú
drága Virág maszatos,
zárt ajtaja, vak tükrei és
az üres polcok sütemény-álmú
kopár sora is.

Könnyen-keserű számat
nem gyógyíthatja tehát
itt a régimódi briós,
vigaszra éhes ifjúkorom
pár harapásnyi kalácsa.

Szeged, 2015. május 29., egy nappal Gyereknappal előtt

S bár látszólag Móra Ferenc és életének utolsó, s egyben legnagyobb szerelme, a hol gyerekes, hol erotikus versekben megörökített zsidó fiatalasszony, Kalmár Ilona (becenevén: Kis Tit!) a főhőse az itt következő gyászdalnak, ez a vers sem csupán „irodalmi”. Hanem megint csak családi és életrajzi, hiszen szegedi felsőbb leányiskolás korában nagymamám, a tizenéves Vaniss Margitka gyakran dédelgette a velük közös épületben működő elemi iskola egyik kis virágszálát, Móra egyetlen lányát, Pankát. Annak, hogy aprócska koromban annyi Móra Ferenc-könyvet kaptam, része volt az, hogy nagymama személyesen is jól ismerte Móra Márton fiát, aki a második világháborús menekülésben később odaveszett, dedikált könyveket ajándékozott neki:

Csak kis Tit...

Móra Ferenc a ravatalon

Csak kis Tit lepke-érintése
hiányzott utolsó
földi napodon.
Szokás- és illem-kalodába zárva
csak ő nem juthatott
virágerdős ravatalod,
eleink nyelvén
a castrum doloris,
a fájdalom háza
közelébe: harminckettő nyarának
tóparti Tündér Ilonája.

Szilvakrampuszá aszott,
aprócska tested,
galambszárny-forma
hófehér hajfűrtöd

hiába várta-várta
 a múzeumi kupola alatt,
 hogy más-asszonya asszonyod belép,
 s testednek adja, utoljára,
 szerelmes keze melegét.

Így indult el, vacogva,
 Móra Márton fia,
 a végső utazásra.

Dédapám felmenőiről, a Vanissokról, erről az elszegényedett Arad megyei katolikus földbirtokos családról sokkal kevesebb dokumentum maradt fenn, mint dédanyám famíliájáról. Idősebb Vaniss Gyula ükapámról, aki Erdőhegy nyolcgyerekes jegyzője volt, még online is akadt ugyan egy-egy kósza adat, de – fennmaradt életmű, tárgyi és eszmei alkotások híján – néhány, nagyon megszeretett és már katolizálása előtt befogadott Ida menyéhez intézett, megrázóan szép levelet kivéve, ez minden.

A különbség csak az, hogy nagymama három Vaniss unokatestvére időre meglátogatott minket Pécsen. Hároméves koromban még felbukkant nálunk dédapám egyik unokatestvére, Vaniss Vilma is, akinek látását – hozzá, s hozzám, a kései utódhoz hasonlóan, Vaniss-örökségként, a szürke hályog veszélyeztette. Ebbe a versbe a Vaniss család két, nagy becsben tartott, vélhetőleg utolsó lovát, Gidránt és Mirzát, sok családi mese táltos-hőseit is belekomponáltam. Egyszerűen azért, hogy elkerüljem az első hályog-diagnózisom idején engem is megkísértő önsajnálatot:

Örökség

dr. Szalai Lászlónak, örökös szem-örömnek, hálával

Gidrán és Mirza
 Simándon
 Vaniss ükapám
 két szép lova volt.
 Én örököltem
 a rólok szóló,
 ezeregyszer követelt
 családi mesét,
 s azt, hogy mára a hályog
 (régvolt pereputtyom
 kísértő nyavalyája!)
 korántsem mesébéli,
 szürke redőnye
 el-elűzi tőlem a fényt.

Bár veszteség-krónika ez is, az előbbiekhöz képest jóval derűsebb Vaniss-versem a Gyula ükapám poharáról írott majdnem-rekviem, amelyben az egyetlen megmaradt rubinpácos pohár hivatott jellemezni az egész, jótékonyan ma-

kacs „klánt”, köztük a romokból is feltápáskodni, otthont építeni, két felnőtt gyermekét egy-egy halálos betegségből kiápolni képes nagymamámat. Akitől nem a szavak iránti érzékenységet kaptam örökül (azt inkább anyámtól!), hanem valami legalább annyira fontosat: a teljes újrakezdés képességét, életem nem romboló, senkit meg nem sebző, hanem jótékony „csakazértis” pillanatait:

Ükapám pohara

*Rebi unokámnak, akivel együtt láttunk
nubinpácos poharakat*

Rubinpácos pohár,
szép Bohémiából,
öröm-kortyokat adj,
most, hogy már aláhull
vállamra a vénség,
vállamra a kórság,
te a varázslatnak
jól tudtad a módját,
hogy mosolyt bővíljél
őseim arcára,
amikor a porta, amikor a birtok
a messzi Simándon
várt a kalapácsra.

Az utolsó estén
még színig töltöttek,
s tégedet azután
damasztba göngyöltek.

Mentettek ükeim,
mentett dédapám is,
és megmentett végül
drága nagyanyám is.

Vagy százötven éve
huszár táncol rajtad,
jó lovát vezetve
könnyet bévül hullat.

Pohár, te Egyetlen,
aki megmaradtál,
segíts, ne időzzek
keserű kortyoknál,
hozd vissza egy percre
gyöngyös nevetésem,
félelmeim élet tompítsd,
kérve kérem.

Legyen ez *Ida és Gyula* című, sok vonásában rendhagyó családrégényem lírai fejezetének zárszava, amely kifejezi azt a hálát és szeretetet, amelyet a Seifmann és a Vaniss család iránt érzek, régvolt őseim iránt, akiknek életem minden erős és elgyöngült percében hálás leszek. Nem ők várják el tőlem, hogy távoli alakjukat fénybe emeljem; én várom el ezt önmagamtól, most, amikor már magam is tíz utód „ősanyja” vagyok, akiknek sokat átadhattam már az ő nem tárgyi, de földi javaknál értékesebb örökségükből!

